

In gesprek met Arie Zwiep over Handelingen 2:36

Arie Zwiep heeft in zijn bundel over de eerste hoofdstukken van Handelingen een artikel gepubliceerd, dat als titel draagt '*Jesus Made Both Lord and Christ (Acts 2:36): Some Reflections on the Altitude of Lukan Christology*'.¹ In dit artikel staat Petrus' conclusie aan het slot van zijn redevoering op de Pinksterdag centraal: 'Daarom moet het gehele huis van Israël zeker weten dat God hem tot Heer en tot Christus heeft gemaakt, deze Jezus die u gekruisigd hebt' (Hand. 2:36).

Het probleem van Handelingen 2:36 zit in de uitspraak dat God Jezus *gemaakt* heeft tot Heer en tot Christus. Dat lijkt te veronderstellen dat hij iets wordt wat hij eerder niet was. Deze gedachte lijkt niet te stroken met de opvattingen van Lucas over de Heer, zoals we die uit zijn evangelie kennen. Dat brengt Zwiep tot de vraag of Handelingen 2:36 in de lucaanse christologie past, en zo ja, hoe dan?

Bestaande opvattingen

Voordat Zwiep zijn eigen visie geeft, neemt hij eerst de belangrijkste opvattingen met betrekking tot de interpretatie van 2:36 onder de loep:

(1) We hebben hier met *een* christologische visie te maken. Lucas is er niet op uit om de verschillende visies die er bestaan te integreren. Aldus Ben Witherington in zijn Handelingen-commentaar.² Anderen beweren dat Lucas hier een visie geeft die afwijkt van zijn eigen christologie. Zwiep merkt terecht op dat het merkwaardig zou zijn, als Lucas op zo'n strategisch punt in zijn verhaal een visie op Jezus zou geven die achterhaald is.

(2) De handeling van God tegenover Jezus, *epoiêsen*, moet begrepen worden als 'manifest worden' (*apodedeigmenon*, zie vers 22). Zo Darrell Bock in zijn Handelingen-commentaar.³ De reactie van Zwiep is tweërlei. (a) Lucas gebruikt het werkwoord van vers 22, *apodeiknumi*, hier niet. (b) *Epoiêsen* drukt een handeling in het verleden uit, met de suggestie van 'installeren in een ambt of positie'.

(3) Lucas neemt de volle verantwoordelijkheid voor de bewering dat God hem tot Heer en tot Christus heeft gemaakt. Het is ook zijn eigen overtuiging. Dat roept de vraag op: wanneer heeft God dat gedaan? Het antwoord is: bij de opstanding/verhoging. Dit is het standpunt van Zwiep, en met hem ook van diverse anderen.

De visie van Zwiep

Het brengt hem tot deze vraag: hoe sluit deze visie nu aan op Lucas' christologische uitspraken in het evangelie? Ten slotte wordt het Heer-zijn van Jezus door Lucas expliciet voorgesteld als '*a present reality*'; Vanaf het allereerste begin van zijn aardse optreden is Jezus Heer (1:43 en 2:11). Nu wordt het woord *kurios* ook voor God gebruikt. Het is duidelijk lucaanse strategie, zo zegt C.K. Rowe in zijn *Early Narrative Christology: The Lord in the Gospel of Luke* (Grand Rapids 2009) om de christologische claim te maken dat Jezus van meet af aan met God moet worden geassocieerd. Vormt Handelingen 2:36 dan een uitzondering op deze regel? Je moet misschien zelfs wel zeggen dat dit dwars op Lucas' eigen versie staat. Het mag duidelijk zijn: Zwiep beschouwt Handelingen 2:36 als de Achilleshiel van Rowe's visie (pag. 146). Zwiep heeft een aantal methodologische bezwaren tegen Rowe, die ik hier niet allemaal zal noemen (ze zijn in paragraaf 4 te vinden), maar zijn laatste bezwaar wil ik hier wel naar voren brengen. Dat is dat Jezus' identiteit als Heer vóór en na de opstanding/verhoging niet '*one and the same thing*' is. Dat Jezus 'in de moederschoot' Heer is, is van een andere, verschillende categorie - een ander taalspel - dan dat hij Heer is 'aan de rechterhand van God' (pag. 147 en 149). De term *kurios* drukt wel identiteit uit, maar het kan niet worden ontkend dat er verschillende connotaties zitten aan het verschillende gebruik van de term in afzonderlijke narratieve contexten, aldus Zwiep.

Zwiep meent dat we hier te maken hebben met wat Paul Ricoeur '*retroactive alignment of the past*' noemt. Daarmee wordt het feit bedoeld dat een latere ontwikkeling iemands vroegere perceptie verandert, zodat de latere geschiedenis teruggelaten wordt in het verleden, en daardoor dat verleden verandert (pag. 150). De

¹ Het artikel is het zevende hoofdstuk van *Christ, the Spirit and the Community of God* (WUNT 293), Tübingen: Mohr Siebeck 2010, 139-156.

² B. Witherington III, *The Acts of the Apostles. A Socio-Rhetorical Commentary*, Grand Rapids/Cambridge: W.B. Eerdmans & Carlisle: The Paternoster Press 1998.

³ D.L. Bock, *Acts* (BECNT), Grand Rapids: W.B. Eerdmans 2007.

zin: 'De Heer Jezus is in Bethlehem geboren' kan als voorbeeld dienen (Ricoeur geeft zelf als voorbeeld de zin: 'In 1717 is de *auteur* van Le Neveu de Rameau geboren' - we kennen die man nu als auteur, maar dat was hij natuurlijk niet bij zijn geboorte!). Zwiep meent nu dat dat geldt voor alle gebruik van *kurios* in het Lucasevangelie (7:13, 19; 10:1, 39, 41; 11:39, en in een noot noemt hij nog alle andere plaatsen in Lucas: 12:42; 13:15; 17:5, 6; 18:6; 19:8; 22:31, 61; 24:3). Zwiep *bespreekt* een viertal teksten: twee uit de proloog (1:43; 2:11) en twee uit het slothoofdstuk (24:3 en 52?). Van de eerste twee meent Zwiep dat we hier met 'anticipatie' of *foreshadowing* van doen hebben (pag. 153). De laatste twee ziet hij als '*the most instructive verse(s) in favour of our thesis*' (pag. 153). Ten slotte is in 24:3, dus na de opwekking, voor het eerst sprake van 'de Heer Jezus'. Daarna in Handelingen vaak herhaald; in Handelingen 4:33, verbonden met de opstanding! Zwiep noemt ook 24:52, hoewel de *kurios*-titel hier niet voorkomt.

Samenvattend: Lucas herschrijft de geschiedenis in het licht van de finale: de verhoging van Jezus ter rechterzijde van God. De titel 'Heer' die thuishoort bij deze verhoging, gebruikt Lucas nu ook met terugwerkende kracht in het evangelie.

Mijn commentaar

1. Bij eerste lezing van het Lucasevangelie krijgt de lezer de indruk dat het Heer zijn van Jezus '*a present reality*' is (pag. 144). Als ik Zwiep goed begrijp, dan moet de lezer op grond van Handelingen 2:36 dit beeld, dat het om '*a present reality*' gaat, bijstellen. Jezus is op dat moment eigenlijk nog helemaal geen Heer. Dat is hij namelijk pas met zijn verhoging aan de rechterzijde van God. Probleem bij herlezing van het evangelie is dat de titel binnen de scènes zelf dan eigenlijk geen functie meer heeft. De lezer moet immers bij herlezing steeds denken dat hij met *foreshadowing* van doen heeft. Nu komt die titel met grote regelmaat voor in het Lucasevangelie. Dat we hier steeds alleen met anticipatie te maken zouden hebben, dat wil er bij mij niet echt in. Met name niet omdat de titel zo vaak voorkomt.

2. Dat brengt mij tot een tweede opmerking, een vraag beter gezegd, of er ook een reden is te noemen voor deze '*retroactive alignment of the past*' door Lucas.

Wat je niet kan zeggen, hoewel Zwiep dat (op pag. 149) wel doet, is dat Lucas de titel *kurios* in Lucas en Handelingen gebruikt om de continuïteit tussen de verhoogde Heer en de aardse Jezus van Nazaret te benadrukken. De reden dat dat niet gezegd kan worden, is nu juist dat Jezus bij zijn aardse leven volgens Zwiep nog geen Heer is; er is immers geen sprake van '*a present reality*'. Het kan dus geen kwestie van continuïteit zijn.

3. Mijn derde opmerking. Wat had gemoeten naar mijn idee, bij wijze van contra-indicatie, was een onderzoek naar het functioneren van de titel in de verschillende scènes. Dan zal blijken dat de titel in iedere scène ook echt een functie vervult. Twee voorbeelden uit Lucas 7. Het eerste betreft het gebruik van de titel door een verhaalpersonage, de hoofdman van Kapernaüm: 'Heer (*kurie*), doe geen moeite, want ik ben niet waard dat u onder mijn dak komt' (7:6). In het tweede voorbeeld gebruikt de verteller de *kurios*-titel, in het verhaal van de opwekking van de jongen van Naïn: 'En toen de Heer haar zag, werd hij met ontferming bewogen en zei tot haar: 'Ween niet' ' (7:13). M.i. speelt hier nu juist de kwestie, waar Rowe over sprak; het woord *kurios* wordt door Lucas zowel voor Jezus als voor God gebruikt. Lucas gebruikt hier de titel omdat hier in Jezus iets van God zichtbaar wordt. Dat zeggen de aanwezigen aan het slot dan ook, als zij God verheerlijken: 'God heeft naar zijn volk omgezien.' Wat ik ermee wil zeggen, is dat het beeld van Jezus als Heer wel degelijk '*a present reality*' is. Jezus toont zich hier ook echt als *kurios*. Iets dat later geen bijstelling behoeft.

4. Voordat ik aan mijn laatste opmerking toekom, eerst nog mijn vierde. Dat betreft het feit dat Zwiep zich helemaal focust op de *kurios*-titel, maar voorbijgaat aan de andere titel uit dezelfde zin, die van christus (*christos*). Ik kan me echter ook voorstellen dat hij zegt dat daarvan hetzelfde geldt als van de *kurios*-titel. Dat moet hij zelfs wel zeggen, dunkt me, omdat dezelfde situatie zich voordoet als met betrekking tot de *kurios*-titel. Ook deze *christos*-titel komt diverse malen voor in het Lucasevangelie. Er is wel een verschil met de *kurios*-titel, want de *christos*-titel wordt nauwelijks door de verteller zelf gebruikt wordt; alleen in samengesteld zin met *kurios* (!): 'de christus des Heren' (2:26). De meeste keren klinkt deze titel uit de mond van verhaalpersonages, tot aan Jezus toe (24:26 en 46). Hebben we hier ook met *foreshadowing* van doen? Dat past niet echt, als je je realiseert dat de verhaalpersonages er blijk van geven dat ze in hem de christus zien (4:41; 9:20). Met name die laatste plaats, de belijdenis van Petrus, brengt mij ertoe om te zeggen dat de titel hier '*a present reality*' aanduidt. Petrus komt tot die uitspraak na de wonderbare

spijziging (9:10b-17).⁴ Dat brengt hem ertoe om te zeggen dat Jezus de christus Gods *is*. Petrus anticipeert hier niet.

5. Hoe past Handelingen 2:36 nu in dit beeld dat we zowel wat de *kyrios*- als wat de *christos*-titel betreft met *a present reality* van doen hebben? Daarvoor wil ik ten slotte graag naar de zin zelf kijken. Speciale aandacht vraag ik voor het adverbium *asfalôs* ('zekeer'). Hier een cruciaal woord, waar Zwiep - ten onrechte - geen aandacht aan besteedt. Er staat namelijk niet: 'Daarom moet het gehele huis Israëls weten dat God hem en tot Heer en tot Christus gemaakt heeft ...', maar: 'Daarom moet het gehele huis van Israël *zekeer* weten dat God hem en tot Heer en tot Christus gemaakt heeft' Het gaat niet om weten - ik zou zeggen dat is niet nodig, in het evangelie is hij steeds al Heer en Christus - maar het gaat om *zéker* weten. Om de terminologie van Zwiep te hanteren: hij is vanaf het allereerste begin - getuige de titels die al bij de geboorte klinken! - Christus en Heer- , maar ze wisten het nog niet *zekeer*. Jezus' verhoging vormt daarvan het bewijs, ik kan beter zeggen: de verzekering dat hij Heer en Christus is.⁵ Dat brengt me terug bij het werkwoord van Hand. 2:36. Ik deel de opvatting van Zwiep om *poieô* ('maken') te verstaan als 'installeren'. Ik ben ertoe geneigd om *Jezus' geboorte* als zijn 'installatie' tot Heer en Christus te zien.

Dit artikel is verschenen in *Interpretatie* 19,8 (2011), 29-31.

⁴ Zie N.A. Riemersma, Gestild en stil. Samenhang en context van Lucas 9:10-17, *Collationes* 40,1 (2010), 21-38, bijz. 32-36.

⁵ Zie ook N.A. Riemersma, 'In reactie op Barend Drewes. Petrus met Pinksteren over Pasen, *Interpretatie* 13,3 (2005), 24-26, bijz. 26.